



պացոյցը այն բացարձակ իրողութեան թէ ազգի մը գոյութեան ու կենսականութեան չափանիշը իր մշակոյթն է միայն»։

Հուսկ կու տայ հետզհետէ լոյս ընծայելի գործերու շարքը՝ տքնաջան պրպտութեամբ և բարոյական ու նիւթական զոհողութիւններով ձեռք բերուած. Ազգագրական երկեր, այսինքն ժողովրդական և աշուղական երգեր, հեքեաթ, աւանդութիւն, վիճակագրութիւններ, վանքերու և կրթական տուններու տեղեկագրութիւն. և դեռ Պատմական վաւերագիրներ ու նամակներ Աշտարակեցիէն, Խրիմեանէն, Սրուանձ տեանէն եւն. կենսագրութիւններ և օրագրութիւններ. Հայ գեղարուեստի նուիրուած արժէքաւոր աշխատութիւններ, ինչպէս և գրական-գեղարուեստական կամ պատմական անտիպ ցիրուցան երկեր՝ արժէքաւոր մտաւորականներու։

Գրական մեր կեանքի բացառիկ և սիրուն հանգրուաններէն մին է անշուշտ Պարսամեան եղբայրներու կերտած «Կեանք և արուեստ»-ը որ 1935-ով իր հնգամեան կ'ողջունէ։ Հաճոյքով տեսանք ընտիր տըպագրութեան հետ գրականութեան, գեղարուեստի, պատմական և բանասիրտական եւն նիւթերու ընտիր հաւաքածոյ մը ճաշակաւոր դասաւորութեամբ։ Կը յուսանք յետոյ յատկապէս նկատել զայն։

Նոյնը պիտի ըսենք ուրախութեամբ «Արագ»-ի Բ հատորի (Բ տարի) երեւման առթիւ. ուր առաջին ակնարկով արդէն նշմարեցինք հին ու նոր ծանօթ և անծանօթ ազնիւ և գեղեցիկ էջեր ազգային և ազգագրական ճոխ բաժիններով։ Ամէն ինչ լաւ էր. երանի թէ թեմական կուռնիքու արձագանքը գէթ հոտ՝ գրական ու մտքի անդաստանին մէջ բացակայէր։ Պ. Սիրունի իր կարողութիւններով այսօր չէ որ հրապարակագիր է կամ տարեգրքի ճարտար յօդինող. ընթերցողները անշուշտ կը յիշեն զինքը նահատակ վարուժանի կողքին «Նաւասարդ»-ի խմբագիր ասկէ քսան տարիներ առաջ, 1914ին։ Կը փափաքէինք սակայն կրկին «Արագ»ներու մէջ տեսնել «Եղբայր եմք մեք»-ի բոյրը, որուն

արժէքը Սիրունի և նմաններ բերանացի շատ կը դրուատեն. երանի թէ իրենց գրութեանց մէջ ալ խառնէին, և զթային մեր խեղճ ժողովուրդին՝ որ հացի կուրծքէն զատ ուրիշ կուրծքի չկանչուէր ամէն օր։

Հայ գաղութը սիրով կ'ողջունէ Գ. Նարեկունի խմբագրած «Հայ-Բոյժ»-ը որ ազնիւ դիտումն ունի ըլլալու «Ժողովրդական ամսագրութեան և Առողջապահութեան կամ Տունին բժիշկը»։ Հայ տուն հայ բժիշկը՝ որ մեր մայրենի մտերիմ լեզուով խօսելով՝ մեր ազգային խոր ցան ալ պիտի բժշկէ, ժողովուրդն հայախօս պահելով և ասով ազգապահպան առաքելութիւն մը պիտի ըլլայ իր դերը և օժանդակ հայ մշակոյթի զարգացման։

Հարկ կ'այ ըսել թէ էական պահանջ մ'էր նման թերթ մը. կը մնայ որ խնդակցինք հրատարակողին և մաղթենք և յանձնարարենք որ ամէն հայ տան սեմէն ներս անպակաս ըլլայ ան։

Ուրախ ենք նշանակելու նաեւ զգալի վերելքը Յ. Գ. Աթանասեանի խմբագրած «Կոկոն»-ին որ Յրուստասայի աւանդէն Պուրէշի նման ոստան մը փոխադրուելով՝ մեծցած ու համեմատական ճոխութիւն մ'ալ առած է։ Հետզհետէ կը տեսնուի ճիշդ հայերէն լեզուի, պատմութեան և գրականութեան համար խնամուած փոքրիկ յօդուածներ հրամցնելու գաղութի մակնորսեան և պատանակութեան։

Գաղութի հայ մշակոյթին ուղղակի մասնակցութիւն կը բերեն՝ փարիզեան «Հայ արի»-ն որ գրական էջեր մ'ալ ունի՝ հայախօս ու հայասէր պահելու հայ մարգիկը. ինչպէս ազգային վառ շունչ, գրական գոհարիկներ երեւցան «Հայ սկաւառ»-ի նախկին թիւերուն մէջ. վերջինը սակայն աւելի աղքատ կը ներկայանայ։ Նշանակելի է միայն «Ալլախբեման ու ձուլման վտանգին դէմ» տաք գրութիւնը, ոգեկոչումով «մեր յեղու, հայ քաղաք յեղու»։ Նորածին «Հայ-բոյժ»-ին հետ Նարեկունի կը շարունակէ խմբագրել Զ. Ո. Միւթեան քառամեայ «Երկունք»-ը, որ ընդհանրապէս չափաւոր բաժին մ'ունի գրա-

կան, սակայն տարւոյս մէջ հանեց բացառիկ թիւ մը Ապրիլեան մեր Նահատակներու յիշատակին՝ ճոխ բովանդակութեամբ գրական էջերու և յիշատակներու։

Պարբերական մը սակայն որ «Հայրենիք»-ի և «Անհիտ»-ի քով երեւցաւ և շատ հասուն և կարեւոր նիւթեր տուաւ հայ մշակոյթի այս ամսոյ շրջանին «Վէժ»-ն եղաւ, խմբագրութեամբ Վրացեանի։

Այդ երկամսեան մեր առջին է՝ իր պատկառելի վեց հատորներով՝ որոնք առաջին տարւոյն բեղուն հունձքը կը ներկայացնեն։

Իսկապէս արժէքաւոր ուսումնասիրութիւններ են Աղոնցի, Զամախեանի, Զաւրեանի, Սիրունի, Մ. Պարսամեանի, Հ. Բալուեանի կողմէ մշակուած նիւթերը՝ Արովեանի, Թումանեանի, Սայեաթ Նոյսի, Խրիմեան Հայրիկի, Թէքէեանի և Մեծարենցի կեանքին և գործերու մասին։ Յարգելի նշխարներ՝ Ռ. Պատկանեանէն, Հայրիկէն, Սերվիշէնէն, Ալիշանէն, Բաֆֆիէն եւն. ինչպէս ուրիշ ուսումնասիրութիւններ՝ Գ. Նարեկունիի՝ Գողթան երգերու արուեստին մասին, Ա. Արեղեանի՝ «Հայագիտութիւնը յետպատերազմեան Գեր-յազնիտութիւնը յետպատերազմեան Գեր-յազնիտութիւնը», Յ. Քիւրտեանի «Քուչակեան տաղաշարքերու հնագոյն տպագրութիւններ»։ Մէն մի հատորի մէջ կարելի է գտնել համառօտ ակնարկներ, յուշեր և տեսութիւններ մեր Հայ Մշակոյթի հին ու նոր շրջաններէն. միանգամայն ակնարկ և ամփոփ տեսութիւններ՝ թէեւ երբեմն շատ ուրիշ և քաղաքի հայ Գրքի և Մանուշի (Անցեալը) մասին և Գրախօսականներ։ Եկեղեցական դէպքերու, հայ երաժշտութեան (եկեղեցական և ժողովրդական) անցեալ դարու սկիզբն ունեցած զարգացման և մանաւանդ Պոլսոյ և Էջմիածնի ազգային-եկեղեցական գործերու և յարաբերութեանց պատմութեան և լուսաբանութեան մասին մեծապէս հետաքրքրական է թեմական «Մանկունիի» «Գեորգ Գ. և Վահրամ եպոս. Մանկունիի» «Գեորգ Գ. և Վահրամ եպոս. Մանկունիի» տիտղոսով ընդարձակ պատմականը, գրաբար՝ բայց շատ պարզ և յիշարճական։

Զանց կ'ընենք ակնարկելու քաղաքական բաժինը որ ճոխ է հոն, ինչպէս ամէն դաշնակցական թերթի մէջ, առանց ուրանալու սակայն պատմական կարեւորութիւնը մանաւանդ այն դէպքերուն որոնք մեզի կը ներկայացնեն Հայաստանի անկախութեան առաջին շրջանը, ինչպէս վերջին Զ. թուի «Հայաստանի խորհրդի արձանագրութիւնները» եւն, առնուած երեւանի և Թիֆլիսի ժամանակակից թերթերէն։

Ուսումնասիրութեանց շարքէն յետաձգեցինք Իրազեկի «Հայ անդրանիկ թատերգութիւնը» որով հնդկահայերուն կ'ընծայէր այդ անդրանիկութիւնը։ Վէժը ծանօթ է ընթերցողներուն։ Մենք, յանուն ճշմարտութեան ըսինք թէ մեր մշակոյթի վերածնունդի շրջանին՝ բաց ի Լեհահայոց քով 1668ին եղած մէկ երկու թատերական փորձերէն, որոնք կողմնացած կը մնան հայ քաղաքագրութեան մէջ, իսկական խանձարուրդ կրնանք նկատել և պէտք են նկատել Ս. Ղազարը, ուր 1760 թուականներուն արդէն սկսած էին գրադար, 1800ին սկիզբները նաեւ աշխարհաբար թատերգութիւններ յօդակոչի և բնակարարի ի ներկայութեան վիճակոյ, Փատուայի, Լիւվոնայի և մինչեւ իսկ հեռաւոր Թրանսիլուանիոյ քաղաքներէն եկողներուն՝ բարեկենդանի շրջանին։ Այս պատմական տեղեկութիւնները կան Ուստիս Ժամանակագրութեան մէջ, և 1905ին արդէն հրատարակուած են Հ. Բ. Սարգիսեանէ։

Ի զուր է մեզ մեղադրել իմ ու քոս-անոտի փառասիրութեամբ. հարց կ'ըլլուի անդրանիկութեան մասին. մենք Իրազեկի ջատագոված հնդկահայ «Խտրադիմայ»-ի 1821 թուականին դիմաց դրինք Ս. Ղազարի 1760 թուականէն սկսած գործեր։ Պրն. Իրազեկ պատճառանք բերաւ որ եթէ վրացեան իր յօդուածը զխառտած չըլլար՝ իրաւունքն իրեն կը մնար, և մենք չէինք ընդդիմանար։ Մենք կարդացինք դուրս թողուած այդ մասը, որ հարցի դիրքն ամենեւին չի փոխեր։ Ինչ որ սակայն անտեղի է, Պրն. Իրազեկ նոր հնարքի է դիմած՝ անպայման իրաւունք ստանալու,

